

УДК 657:411

Нужна О.А., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ТРАКТУВАННЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ, СТРУКТУРА

В статті узагальнено підходи до визначення та класифікації власного капіталу, розглянуто специфічні особливості елементів власного капіталу залежно від організаційно-правової форми відповідного підприємства, проаналізовано структуру власного капіталу сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання і форм власності Волинської області.

Ключові слова: власний капітал, класифікація власного капіталу, аграрні підприємства.

Nuzhna O.

EQUITY GRICULTURAL OMPANIES: INTERPRETATION, LASSIFICATION, STRUCTURE

In the article generalized going near determination and classification of property asset, the specific features of elements of property asset are considered depending on the legal form of the proper enterprise, an own capital of agricultural enterprises of different legal forms of menage and patterns of ownership of the Volhynia area structure is analysed.

Key words: equity, the classification of equity farmers.

Нужная А.А.

СОБСТВЕННЫЙ КАПИТАЛ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: ПОНЯТИЯ, КЛАССИФИКАЦИЯ, СТРУКТУРА

В статье обобщены подходы к определению и классификации собственного капитала, рассмотрены специфические особенности элементов собственного капитала в зависимости от организационно-правовой формы соответствующего предприятия, анализ структуры собственного капитала сельскохозяйственных предприятий различных организационно-правовых форм и форм собственности Волынской области.

Ключевые слова: собственный капитал, классификация собственного капитала, аграрные предприятия.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Невпинний перехід України до ринкової економіки, розширення та поглиблення ринкового середовища у всіх сферах діяльності цілком закономірно викликає необхідність реформування аграрного сектора. Це зумовлює введення нових економічних категорій та уточнення раніше діючих.

Одним із напрямків перетворень в аграрному секторі країни стало впровадження економічних відносин на основі приватної власності на землю та отримання селянами земельних і майнових паїв у процесі реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств.

В умовах аграрної реформи широкого розповсюдження набуває дослідження процесів трансформації відносин власності. Тому на сучасному етапі реорганізації аграрних підприємств і в майбутньому виняткове значення мають вдосконалення теоретичних підходів до трактування та класифікації власного капіталу аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Незважаючи на те, що власний капітал як економічна категорія використовується досить часто, питання методики його обліку, аналізу й контролю залишаються дискусійними, що й обумовило дослідження даного питання стосовно аграрних підприємств.

У розробку теоретичних і методичних проблем відносин власності, зокрема трансформації власності та реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств, значний внесок зробили українські вчені-економісти В.Я.Амбросов, М.Я.Дем'яненко, С.І.Дем'яненко, М.Й.Малік, О.М.Онищенко, В.В.Юрчишин.

Проте у підходах вчених спостерігаються відмінності стосовно методики формування і руху власного капіталу, окремих його елементів. Отже, проблему розробки методології, конкретних алгоритмів обліку та контролю вважати завершеною не можна, тим більше, що умови господарювання динамічно змінюються і висувають нові вимоги щодо вдосконалення системи інформації.

Значимість вказаної проблематики та необхідність вирішення визначених питань обумовили вибір теми дослідження та основні напрямки удосконалення теоретичних підходів до трактування та класифікації власного капіталу аграрних підприємств.

Цілі статті. Метою дослідження є вивчення, критична оцінка діючих теоретичних та методичних засад відображення в обліку власного капіталу, узагальнення діючої практики і розробка на цій основі рекомендацій щодо вдосконалення теоретичних підходів щодо формування й функціонування власного капіталу в аграрних підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поява поняття «власний капітал» має об'єктивний характер, в основі якого лежить узагальнення багатовікової практики економічної науки. Його історичний огляд вказує на глибокий генезис і широту підходів до трактування

власного капіталу як економічної категорії. Для наукового визначення власного капіталу розглянуто випадки, коли поняття «власний капітал» розглядається на макроекономічному рівні і особлива увага зосереджена на мікроекономічному, тобто на власному капіталі в бухгалтерському обліку.

Капітал є обов'язковим елементом ринкового господарства, однією з найважливіших категорій економічної науки. Сутність і значення капіталу як об'єкта обліку і аналізу можна досягнути, з'ясувавши його зміст з позицій поглядів провідних економістів різних періодів. Економічну сутність капіталу досліджували вчені XVIII–XX ст., зокрема А. Сміт, Д. Рікардо, А. Маршал, К. Маркс, Ж.Б. Сей. Сьогодні ця проблема також потребує детального розгляду.

Серед науковців немає єдності щодо визначення поняття «власний капітал», у зв'язку з чим уточнимо це поняття. Вважаємо, що власний капітал – це загальна вартість власних засобів підприємства, які належать йому на правах власності і використовуються ним для формування його активів. Розраховується сума власного капіталу як частина в активах, що залишається після вирахування його зобов'язань.

Дослідження власного капіталу потребує з'ясування сутності капіталу. Найважливішими аспектами розкриття сутності капіталу є економічний, юридичний, обліковий (рис. 1).

Рис. 1. Трактуювання капіталу в трьох аспектах

Капітал має юридичне і економічне значення. Юридичне значення капіталу полягає передусім в тому, що його розмір визначає межі мінімальної матеріальної відповідальності, які суб'єкт господарювання має за своїми зобов'язаннями.

Економічна роль власного капіталу полягає в забезпеченні підприємства власними фінансовими ресурсами, необхідними як для початку, так і для продовження реальної господарської діяльності. Саме такий підхід до розуміння статутного капіталу був виключений в

адміністративно-регульованій економіці.

Розглядаючи економічну сутність, потрібно відмітити найважливіші характеристики капіталу, які полягають у наступному:

- виступає основним чинником виробництва;
- характеризує фінансові ресурси підприємства, які приносять прибуток;
- використовується як головне джерело формування добробуту його власників;
- є головним виміром ринкової вартості підприємства.

Його динаміка є важливим показником ефективності господарської діяльності.

Більшість вчених подають класифікацію власного капіталу за складом. У результаті проведених досліджень ми прийшли до висновку, що це дещо односторонній підхід, і тому погоджуємось із запропонованою Пилипенком О.І. класифікацію за формою та рівнем відповідальності (рис. 2).

Класифікація власного капіталу за формою дозволяє визначити частину капіталу, який був:

- інвестований засновниками;
- одержаний безоплатно;
- зароблений протягом звітного періоду.

Класифікація за рівнем відповідальності дає змогу ранжувати капітал на юридично закріплений в установчих документах та нерегламентований як обов'язковий відповідно до чинного законодавства.

У зарубіжній практиці капітал розглядається як інвестування засобів в компанії (підприємства), які належать власникам, а не довгостроковим або короткостроковим кредиторам. Важливою проблемою є визначення величини й темпів накопичення власного капіталу.

Поширеним є погляд, відповідно до якого питома вага власного капіталу повинна бути на рівні 50% і більше. Лише в цьому випадку, на думку кредиторів, підприємство з більшою ймовірністю може погасити свої зобов'язання за рахунок власних коштів. Тому збереження капіталу на цьому рівні і є першочерговим завданням господарюючого суб'єкта.

Рис. 2. Класифікація власного капіталу за формою та рівнем відповідальності [4, с. 3]

Дослідження показало, що відображення інформації про власний капітал в Україні принципово не відрізняється від міжнародної практики. Це зумовлено тим, що при формуванні національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку фахівці керувалися міжнародними стандартами фінансової звітності [3].

У США і Японії акціонерний і партнерський капітал відображається в межах фактично оплаченого, в зв'язку з тим, що стаття заборгованості акціонерів (засновників) відсутня. За недостатньої оплати акцій умовні зобов'язання по зібраних грошових коштах, що виникли, розкриваються в поясненнях.

Законодавчими актами, що створюють нормативну основу для регулювання обліку власного капіталу, є Закон України «Про господарські товариства», Цивільний і Господарський кодекси України, які визначають мінімальні вимоги щодо формування статутного і резервного капіталу підприємства.

Внаслідок аграрної реформи в Україні сформовані сільсько-господарські підприємства з різними організаційно-правовими формами господарювання, засновані на приватній власності, діяльність яких регламентується законодавчими та нормативними актами України:

- товариства з обмеженою відповідальністю;
- акціонерні товариства;
- селянські (фермерські) господарства;
- приватні підприємства тощо.

У новостворених підприємствах функцію фінансування їх господарської діяльності виконує початковий (стартовий) капітал, який за своїм матеріальним складом є сукупністю активів, інвестованих засновниками (учасниками) і відображає їх вартість. У зв'язку з цим оцінка власного капіталу визначається оцінкою відповідних активів і зобов'язань. Однак це не означає, що загальна сума власного капіталу обов'язково дорівнюватиме ринковій вартості акцій підприємства або сумі, яку можна отримати від реалізації його чистих активів за умов безперервної діяльності.

Власний капітал – це сума внесків (вкладів) засновників, що відображає обсяг прав власності, оцінених за ринковою вартістю на момент створення господарюючого суб'єкта, та вартість, яка одержана в результаті ефективної діяльності підприємства, зокрема нерозподілений прибуток, безоплатно одержані активи і суми дооцінки необоротних активів.

Власний капітал відповідно до П(С)БО 2 «Баланс» включає такі елементи: статутний капітал, пайовий капітал, неоплачений капітал, вилучений капітал, додатковий вкладений капітал, інший додатковий капітал, нерозподілений прибуток (непокритий збиток), резервний капітал [5].

Складові власного капіталу відображають вартість активів, які власники (засновники) передали в розпорядження підприємства як внески, а також залишки створеної додаткової вартості у формі нерозподіленого прибутку, вартість активів, одержаних підприємством у своє розпорядження ззовні (від інших осіб) без повернення, та суму дооцінки необоротних активів.

Загальні визначення елементів власного капіталу набувають специфічних особливостей залежно від організаційно-правової форми відповідного підприємства. Ці особливості зумовлені насамперед нормами законодавства, якими встановлено організаційні форми підприємств, та вимогами щодо порядку формування та руху власного капіталу цих підприємств (табл. 1).

Таким чином, власний капітал втілює в собі частину активів підприємства, яку без будь-яких умов та обмежень можна визнати власністю підприємства.

Власний капітал слід відрізняти від суми зобов'язань і коштів, що

резервуються підприємством для виконання певних цілей (програм), тобто від майбутніх, відкладених витрат (забезпечення майбутніх витрат і платежів).

До власного капіталу не відносяться також одержані доходи у звітному періоді, які підлягають включенню до доходів у майбутніх звітних періодах.

Таблиця 1

Елементи власного капіталу на сільськогосподарських підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання [2]

Назва елементів власного капіталу (рахунок обліку)	Господарські товариства	Приватні підприємства	Державні підприємства	Кооперативи	Фермерські господарства
Статутний капітал (40)	+	+	+	-	-
Пайовий капітал (41)	-	-	-	+	+
Додатковий капітал (42):					
Додатковий вкладений капітал	+	-	-	-	-
Інший додатковий капітал	+	+	+	+	+
Резервний капітал (43)	+	+	+	+	+
Нерозподілені прибутки (непокриті збитки) (44)	+	+	+	+	+
Неоплачений капітал (45)	+	-	-	-	-
Вилучений капітал (46)	+	-	-	-	-

Структура власного капіталу аграрних підприємств залежить від організаційно-правових форм господарювання і форм власності (табл. 2).

Таблиця 2

Структура власного капіталу аграрних підприємств Волинської області, %*

Елементи власного капіталу	СПП «Дружба»		СВК «Урожай»		ПОСП ім. І. Франка	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Статутний капітал	0,24	0,17			0,13	0,11
Пайовий капітал			16,87	48,03		
Резервний капітал					28,93	24,43
Додатковий вкладений капітал	9,14	6,63	1,23	0,91	0,00	0,00
Інший додатковий капітал	1,67	1,21	0,00	11,94	7,36	6,22
Нерозподілений прибуток (збиток)	88,95	91,99	81,90	39,13	63,58	69,24
Неоплачений капітал						

Вилучений капітал						
Разом	100	100	100	100	100	100

* Розраховано за даними річних звітів підприємств

Аналіз показав, що значну питому вагу в структурі власного капіталу всіх досліджуваних підприємств займає нерозподілений прибуток: 91,99% у СГПП «Дружба», 63,58% у ПОСП ім. Івана Франка і дещо менше 39,13% у СВК «Урожай» у 2011 р. Причиною є наявність у СВК «Урожай, на відміну від двох інших підприємств, такої складової власного капіталу, як пайовий капітал, питома вага якого зростає від 16,87% у 2010 р. до 483,03% у 2011 р.

На відміну від інших підприємств, діяльність яких ми аналізуємо, ПОСП ім. Івана Франка має у складі власного капіталу резервний капітал, питома вага якого у 2010–2011 рр. становить відповідно 28,93% і 24,43%.

На зміни в капіталі впливають багато факторів, які виникають у процесі діяльності господарюючого суб'єкта, таких як: отримання чистого прибутку (збитку) за звітний період, розподіл прибутку, виправлення помилок і змін в обліковій політиці підприємства, переоцінка необоротних активів, внески учасників, вилучення капіталу та інші події, які безпосередньо призводять до збільшення або зменшення власних коштів підприємства, його чистих активів.

Особливості формування майна та функціонування сільсько-господарських кооперативів зумовлюють необхідність обліку їх власності у вигляді пайового капіталу. Пайовим капіталом визнається сукупність грошових коштів фізичних і юридичних осіб, добровільно розміщених у підприємстві для здійснення його господарсько-фінансової діяльності.

Особливістю пайового капіталу є те, що його розмір не реєструється у статуті кооперативу, тому внески нових членів кооперативу чи вихід з членів кооперативу не вимагають перереєстрації статуту в органах державної влади. У зв'язку з цим пайовий капітал формується в міру фактичної передачі пайовиками своїх внесків.

Єдиної законодавчої бази формування і руху пайового капіталу не існує. А тому кожний кооператив при вирішенні таких питань керується нормами спеціального законодавства і власного статуту.

На підставі дослідження чинного законодавства і практичної діяльності кооперативів нами уточнено сутність та склад пайового капіталу та джерела його формування:

- неподільний капітал формується із вступних внесків учасників;
- основний пайовий капітал включає паї (майнові внески);

- додатковий пайовий капітал включає додаткові внески членів кооперативу за рахунок власних коштів), частки доходу на пай (дивіденди), інші внески.

Вважаємо за доцільне ведення обліку пайового капіталу за такими субрахунками [2]:

- 411 «Неподільний капітал»;
- 412 «Основний пайовий капітал»;
- 413 «Додатковий пайовий капітал».

На нашу думку, введення зазначених субрахунків підвищує рівень інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень і розрахунків з членами кооперативу.

Висновки. Таким чином, ми узагальнили підходи до визначення та класифікації власного капіталу, розглянули специфічні особливості елементів власного капіталу залежно від організаційно-правової форми відповідного підприємства, проаналізували структуру власного капіталу сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання і форм власності Волинської області. Уточнено сутність та склад пайового капіталу, обґрунтовано доцільність ведення обліку пайового капіталу за субрахунками, введення яких підвищує рівень інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень і розрахунків з членами кооперативу.

1. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. – Т. 3. Кн. 3. – Процесс капиталистического производства, взятый в целом. Ч. 2. / К. Маркс / Издан под ред. Ф. Энгельса. – М.: Политиздат, 1986. – IV, 1080 с.
2. Мельничук В.В. Облік і аудит власного капіталу: теорія і практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / В.В. Мельничук. – К.: КНЕУ, 2003. – 20 с.
3. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2000 / Перекл. з англ. за ред С.Ф. Голова. – К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2000. – 1272 с.
4. Пилипенко О.І. Облік та аналіз власного капіталу: теорія і практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / О.І. Пилипенко. – К.: НАУ, 2005. – 20 с.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» від 14.02.99.